

LUND UNIVERSITY

Efterord

Brante, Thomas

Published in:

Diskussioner om samhällsvetenskap. Gränser, innehåll, framtid.

2004

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Brante, T. (2004). Efterord. I T. Brante, K. Johansson, & S. Sunesson (Red.), *Diskussioner om samhällsvetenskap. Gränser, innehåll, framtid.* (s. 129-134). Samhällsvetenskapliga fakulteten, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Thomas Brante

Efterord

Denna bok inleddes med en del funderingar från min sida angående möjligheterna till fler- eller tvärvetenskapligt arbete inom samhällsvetenskapen. Några av bokens författare har kommenterat dessa, och jag tar här tillfället i akt att svara och även försöka klargöra en del resonemang.

Fler- eller tvärvetenskapliga forskningsprojekt har naturligtvis preciserade målsättningar. Ett av de spörsmål jag tog upp gällde om man kan tala om att samhällsvetenskaperna i allmänhet har eller bör ha någon bred och gemensam, formulerbar målsättning. Om samarbete skall förekomma mellan ämnen på fakultetsnivå skulle det naturligtvis underlätta om en sådan föreligger. Ett uppenbart skäl är att ämnena bör sträva åt i princip samma håll. Ett beslätat skäl är att en gemensam allmän målsättning borde kunna minska fragmenteringen och förbättra kumulativiteten inom samhällsvetenskaperna. Ett tredje skäl är att frågan är politiskt viktig, inte minst med tanke på de många yttre krav, villkor och politiska styrningsförsök som numera påverkar vetenskapen. Ett fjärde skäl är att frågan i sig också är intellektuellt intressant och borde kunna ge upphov till fördjupande diskussioner inom fakulteten, vilket skulle kunna stärka identiteten.

Eftersom jag tog upp frågan tyckte jag att jag även borde ge ett förslag, om inte annat så för att inleda en diskussion. Så jag skrev att samhällsvetenskapernas yttersta målsättning är att:

Identifiera orsaker som ger upphov till samhälleliga tillstånd och processer, eller något mer precist de mekanismer som leder till samhällelig stabilitet, förändring, tillväxt, demokrati eller ojämlikhet, konflikt, fattigdom, välmående och så vidare. Om detta är målsättningen sätts förklaringsbegreppet

(åter) i centrum och frågor om kvantitativ eller kvalitativ metod, den kunskapsteoretiskt korrekta utgångspunkten med mera kommer i andra hand. Tolkningar och metodfrågor är naturligtvis oundgängliga, men är underordnade den fundamentala målsättningen.

I detta förslag sätts alltså förklaringsbegreppet och orsaksbegreppet (åter) i centrum. Men hur kan jag framföra detta med tanke på hela den vetenskapsteoretiska diskussion som förts under nittonhundratalet, t ex av hermeneutiken, som kritiserat begreppet *förklaring* och framfört begreppet *förståelse* som alternativ, eller fenomenologin och positivismen som hävdar att orsaker inte existerar? Mer generellt: måste inte sjuttioalets antipositivistiska relativism tas på allvar?

Jag skall inte föra en epistemologisk argumentation här utan nöjer mig med att påstå att om man företar resan genom hela den stora mängd av vetenskapsteoretiska -ismer och -logier som presenterats under det senaste århundradet så kommer man (eller åtminstone jag) till sist åter tillbaka till den tämligen vardagliga, realistiska tesen om orsaksförklaringar. Detta beror bland annat på att större delen av nittonhundratalets vetenskapsteori alltmer framstår som ett misslyckande, kanske framför allt när det gäller att formulera en praktiskt användbar vetenskapsteori för samhällsvetenskapen. Relativismen kan numera ses som en vetenskapsideologi genom vilken den vetenskapliga autonomi alltför lätt påverkas av politiska konjunkturer, se t ex diskussionerna om en vetenskap *à la mode 2*. Den akademiska integriteten och friheten kräver ett annat, mer robust vetenskapsideal.

En annan typ av invändning mot förslaget är att samhällsvetenskaperna innehåller så många olika verksamheter: vi anlägger nya perspektiv, reflekterar och tolkar, gör intervjuer och observationer, registrerar åsikter och upplevelser, samlar och säkerställer data, utvecklar metoder för statistisk bearbetning av data, fastställer korrelationer mellan empiriska fenomen, utvecklar och provar hypoteser, teoretiserar, och så vidare. Jag menar dock att alla dessa verksamheter är delmål till det övergripande förklaringsmålet.

Målsättningen kan enklast formuleras: att med hjälp av samhällsvetenskaplig teori och metod analysera och förklara samhällsrelaterade tillstånd och processer. Om jag nu skulle ta risken att precisera och snäva in detta så blir det att *förklara genom att identifiera strukturer som innehåller mekanismer som genererar sociala fenomen.*⁶ En fördel med denna definition är att förklaringar blir kontextuella. Under ett sådant målsättningsparaply förekommer naturligtvis en mängd olika till-

vägagångssätt och delmål, dvs en teoretisk och metodisk pluralism råder. De sociala fenomen som förklaras bör vara "samhällsrelevanta", dvs i någon mening viktiga samhällsfrågor.

Jag kan tänka mig att åtskilliga samhällsvetare inte känner igen sig i den senare formuleringen. Men jag skulle likafullt vilja påstå att detta är vad många samhällsvetare och ämnen faktiskt strävar efter; det är en implicit målsättning i forskningsarbetet. Samtliga teorier jag tar upp i sociologiartikeln ovan är goda exempel på detta.

En invändning mot mitt målsättningsförslag kommer från den franske sociologen Raymond Boudon, som menar att sociologin – och de flesta samhällsvetenskaper – har tre målsättningar: information, förklaring och kritik. Så är det, men om vi nu ändå skall mejsla ut en målsättning som övergripande satsar jag på förklaring eftersom all vetenskaplig kritik förutsätter en sådan. Utan (alternativ) förklaring förvandlas kritik lätt till moraliserande eller retorisk politik. Information är naturligtvis en oundgänglig del av all vetenskap, men för nomotetiska vetenskaper, och alla samhällsvetenskaper är det i större eller mindre utsträckning, är generaliserade kunskaper huvudmålet.

Låt mig nu ta upp ett par invändningar ur föreliggande bok. Professorn i genusvetenskap Bente Rosenbeck hävdar att genusforskningen uppkom på grund av sjuttioalets motto: "Låt hundra blommor blomma", och skriver: "En av dessa blommor var ju genusforskningen! Vi har kommit till tack vare fragmentering och relativism." Någon gemensam målsättning är hon därför inte med på.

Det är dock tveksamt om genusforskningen uppstod på grund av relativism och fragmentering. Den fanns ju, som många feminister visat, långt före sjuttioalet. Genusforskningen expanderade kraftigt under sjuttioalet, men detta berodde snarast på allt starkare politiska krafter och rörelser. Den fick sin legitimitet på grund av områdets stora betydelse, inte av primärt kunskapsteoretiska skäl, även om detta bör ha underlättat.

Vidare kan, såvitt jag förstår, genusforskningens grundläggande målsättning beskrivas på ungefär det ovan skisserade sättet. En stor del av genusforskningen handlar om ojämlikheter mellan könen, om "könsmaktordningen." Syftet med forskningen är att identifiera de strukturer (t ex patriarkatet) som innehåller mekanismer (t ex Tillys mekanismer ovan) som genererar sociala fenomen (allt från

6. Det bör kanske tilläggas att jag använder ett förklarings- och orsaksbegrepp som är bredare än den teori om kausalitet som brukar tillskrivas David Hume och som också kan kallas den positivistiska regularitetsteorin om kausalitet, se Brante 2001 för en utveckling.

löneskillnader till maktrelationer inom offentlig sektor, marknad och civilt samhälle, t ex familjen, dvs ojämlikheter på makro-, meso- och mikronivå). Man vill finna kausalsamband som i nästa steg kan ligga till grund för interventioner, dvs åtgärder för att förändra. Utan kunskap om de mekanismer som förhindrar jämställdhet är det omöjligt att åstadkomma sådana förändringar. Därför är det denna form av kunskap som legitimerar genusforskningen, liksom annan samhällsforskning.

Mer allmänt kan målsättningen *förklaring* inom samhällsvetenskaperna delvis motiveras just genom dess kritiska potential, dess förändringspotential. Om det föreligger ett missförhållande Y så är det avgörande att känna till dess orsaker X. Om X inte är känt förvandlas som sagt kritik ofta till moraliserande, och utspel från politiskt håll blir till meningslös retorik. Samhällsvetenskaperna kan alltså anta en betydelsefull roll genom att utföra basarbete i emancipatoriskt avseende.

Professorn i psykologi Carl Martin Allwood är också kritisk mot mitt förslag till gemensam målsättning, och ställer mot begreppet förklaring begreppet *förståelse*. Enligt min mening finns det dock egentligen ingen motsättning mellan dessa båda begrepp. De är två sidor av samma mynt, där förklaringen är den teoretiska sidan, förståelse den psykologiska eller subjektiva. Det vill säga; all förståelse förutsätter någon form av förklaring. En felaktig förklaring leder till felaktig förståelse, och vice versa. Men diskussionen mellan realismens förklarings- och hermeneutikens förståelsebegrepp är för omfattande för att gå vidare in på här.

Vidare visar en utblick över psykologins historia åtminstone mig att man även här tycks sträva efter att ”identifiera strukturer som innehåller mekanismer som genererar psykiska fenomen” för att därmed kunna förklara de senare. Detta gäller allt från psykoanalys och behaviourism till modern kognitionsforskning. Psykoanalysen arbetar med en struktur (det omedvetna) som innehåller mekanismer (t ex förträngning) som ger psykiska effekter (t ex neuroser). Dagens neuropsykologi och -psykiatri undersöker primärt den struktur (hjärnan) som innehåller mekanismer (hormoner, neurotransmitter, genetiska dispositioner) som genererar fenomen som t ex ADHD. Andra former av psykologi, t ex socialpsykologi, söker orsakerna till ADHD i strukturer och mekanismer som t ex familjen eller skolan eller arbetslivet eller kombinationer av dessa.

I själva verket kan stora delar av den moderna vetenskapen förstås som ett modellbaserat sökande efter generativa mekanismer.⁷ Professorn i teoretisk filosofi i Lund, Bengt Hansson, urskiljer i en historisk sammanfattning tre faser i veten-

skapernas utveckling. Fas ett bygger på perception av yttrevärlden; det konkreta, sinneserfarenheten, samlas och klassificeras. Under fas två söker man mycket abstrakta, generella principer som kan förklara en mångfald observerbara fenomen. Under fas tre går man just på de ”mekanismer som är verksamma i den osynliga värld som förutsattes i den andra fasen”. (Hansson 1997: 7) Det är den fasen naturvetenskaperna befinner sig i för närvarande, och samhällsvetenskaperna befinner sig för närvarande mellan fas två och tre, med klara inslag av fas ett. För att påskynda processen bör vi kanske inte uppehålla oss lika mycket i de konkreta beskrivningarnas och mycket abstrakta regelbundenheternas domäner för att i stället öka fokuseringen på mekanismerna bakom sociala fenomen.

I min skiss av nittonhundratalets utveckling skriver jag att positivismen ersättes av en ”extrem relativism” efter 1960-talet. Carl Martin Allwood anser att detta påstående inte gäller för psykologins del. Men jag skriver om *vetenskapsideal*, och att relativismen spreds som ideologi över hela det vetenskapliga fältet råder det ingen tvekan om. (Med ”extrem” relativism menar jag relativism inom såväl metodologi och epistemologi som ontologi.) Vidare hävdar faktiskt många översikter av psykologin att ämnet fragmenterades under den anti-positivistiska eran. Ett stort antal alternativ till positivismen uppstod, vilket är den naturliga grogrunden för relativistiska övertygelser. Men det är förvisso så att samhällsvetenskapliga ämnen blev påverkade av relativismen i olika hög utsträckning.

I slutet av artikeln spekulerar jag litet om att man, förutsatt att den nuvarande ämnesuppdelningen inte är naturgiven eller optimal, kanske kan tänka sig en indelning av samhällsvetenskaperna efter mikro-, meso- och makronivå. Detta skulle på mikronivån betyda fokusering av individen och individuellt samspel, vilket innebär att psykologi, socialpsykologi och pedagogik där har ett naturligt gemensamt objekt. På mesonivån skulle exempelvis statsvetare, institutionella ekonomer och organisationssociologer kunna finna vägar till naturligt samarbete, och så vidare. Allwood invänder att förslaget inte är ”särskilt nydanande”. Nydanande eller inte, jag har aldrig sett förslaget förr, dvs nivåindelning kopplad till långsiktig tvärvetenskaplig grundforskning. Vidare menar Allwood att förslaget innebär att man inte skall studera *sambanden* mellan mikro, meso och makronivå. Det skall man naturligtvis – i själva verket tillhör relationen mellan individ och makrostruktur sociologins mest studerade områden – men ett problem med da-

7. När jag skriver ”mekanism” så avses inget mekaniskt. Jag definierar mekanism som det som ligger till grund för kausalitet, som orsaken till en orsak-verkanrelation.

gens samhällsvetenskap är att vi vet för lite om de relativt autonoma processer som förekommer på olika nivåer. Därför tror jag att tvärvetenskap byggd på nivåuppdelningar skulle kunna vara fruktbar, som komplement.

Slutligen: denna bok pekar ut en hel serie möjliga förbindelselänkar mellan fakultetens discipliner. Carl Martin Allwood och Lennart Svensson ger i sina respektive kapitel utmärkta systematiska redogörelser för sådana möjligheter. Andra författare illustrerar möjligheter genom mängder av exempel, och genom att framföra *aspektseende* som en flervetenskaplig ordning. En annan typ av samarbete som kan utvecklas finns mellan ämnen som är mer teoretiska respektive mer praktiskt orienterade. Ett exempel är sociologi respektive socialt arbete, även om forskningen i socialt arbete i Lund är ovanligt teoretiskt orienterad, jämfört med i Sverige i övrigt (Brante 2003). Inläggen i denna bok ger därför en god grund för fortsatta diskussioner om och experiment i flervetenskapligt samarbete inom de områden detta bedöms som meningsfullt.

Referenser

- Brante, T. (2001). 'Consequences of Realism for Sociological Theory-Building'. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, Vol. 31, No 2.
- Brante, T. (2003). 'Konsolideringen av nya vetenskapliga fält – exemplet forskning i socialt arbete.' *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*. Stockholm: Högskoleverket och FAS.